

«شهروند» از اجرای قانون دسترسی آزاد به اطلاعات پس از ۶ ماه گزارش می دهد

راه دشوار شفافیت

علی نجفی توانا: در حال حاضر هدف، اجرای آیین نامه‌ای بوده که قانون گذار مکلف به اجرای آن کرده و همچنان بسیاری از اسناد غیر قابل دسترسی اند
از سازمان های زیر نظر قوه قضائیه فقط یک سازمان به عضویت این سامانه در آمده که آن هم روزنامه رسمی جمهوری اسلامی ایران است
از میان حدود ۲۰۰ دانشگاه، مؤسسه و پژوهشگاه وزارت علوم حدود ۴۰ دانشگاه و مؤسسه خودشان را به این سامانه معرفی کرده اند

قرار دادهای مربوط به معاملات متوسط و بالاتر موضوع قانون برگزاری مناقصات که به روش مناقصه، مزایده، ترک تشریفات و غیره توسط دستگاههای مشمول قانون منعقد می شود، همچنین اسناد و ضمیمه آنها و هر گونه الحاق، اصلاح، فسخ، ابطال و خاتمه قرارداد پیش از موعد و تغییر آن و نیز تمامی پرداختها باید وارد پایگاه اطلاعات قراردادها شود. معاونت برنامه ریزی و نظارت راهبردی رئیس جمهوری موظف است حداکثر ظرف سه ماه پس از ابلاغ این قانون، آیین نامه اجرایی آن شامل ضوابط و موارد استثنا، نحوه و میزان دسترسی عموم مردم به اطلاعات قراردادها را تهیه کند و به تصویب هیات وزیران برساند و ظرف یک سال پایگاه اطلاعات قراردادها را ایجاد کند.

تجفی توانا می گوید کسی نتایج کار قانون ارتقای سلامت نظام اداری و مقابله با فساد را ندید، در حقیقت این قانون برای مدتی آزمایشی مورد استفاده قرار گرفت و البته تمدید نشد. «عمر قانون کم و استفاده از آن آزمایشی بود. این یکی از نقاط ضعف قوانینی از این دست است، چراکه قضات عموماً به قوانین مادر توجه دارند. قوانینی که در قانون مجازات اسلامی مشابه دارند، مورد توجه نیستند و قضات و حتی وکلا نسبت به آنها بی توجه اند.

وزارت علوم هم به سامانه پیوست

علیرضا عبداللہی نژاد، مدیر کل روابط عمومی وزارت علوم تاکنون درخواستی را در این سامانه ثبت نکرده و از اطرافیان هم کسی را نمی شناسد که درخواستی از این سامانه داشته و ثبت کرده باشد. او می گوید تا هفته پیش و صحبت های منصور غلامی، وزیر علوم، تحقیقات و فناوری هنوز این وزارتخانه به سامانه نپیوسته بود، اما در این هفته دسترسی را به زیرمجموعه های این وزارتخانه ابلاغ کرده و خودش هم مسئول رسیدگی است. «کار گروهی را در روابط عمومی وزارت علوم تشکیل دادیم و جلسه ای با دانشگاهها، پژوهشگاهها، پارک علم و فناوری و سازمان های ذیل وزارت علوم برگزار کردیم. با دانشگاهها مکاتبه کردیم و قرار شد آنها فرد مطلع و مرتبط را معرفی کنند. این افراد

کاربرد چنین سایتی هنوز برای مردم مشخص نیست و به همین دلیل بسیاری از افراد تاکنون نه اسمی از آن شنیده اند و نه از آن استفاده کرده اند و این سایت فقط به لحاظ روانی بخشی از جامعه را به سمتی سوق داده که توقع داشته باشند تا به اطلاعات سازمان ها دسترسی پیدا کنند

خود نظام بروکراتیک و تکنوکراتیک کشور است. او می گوید تنها راه این است که همه قراردادهای مالی از یک سطحی به بالا منتشر شوند؛ یعنی قبل از این که کسی تقاضا کند، این اطلاعات منتشر شوند و الزام به انتشار داشته باشند. حتی می توانند به این شکل تقویت کنند تا زمانی که این اطلاعات منتشر نشده، قابلیت اجرا نداشته باشند. اما بسیار سخت است. تمام بودجه های عمرانی کشور از طریق انواع قراردادهای عمرانی خرج می شود و جای رانت و فساد در همین قراردادها باز است و کسی نمی داند در آنها چه اتفاقی می افتد.

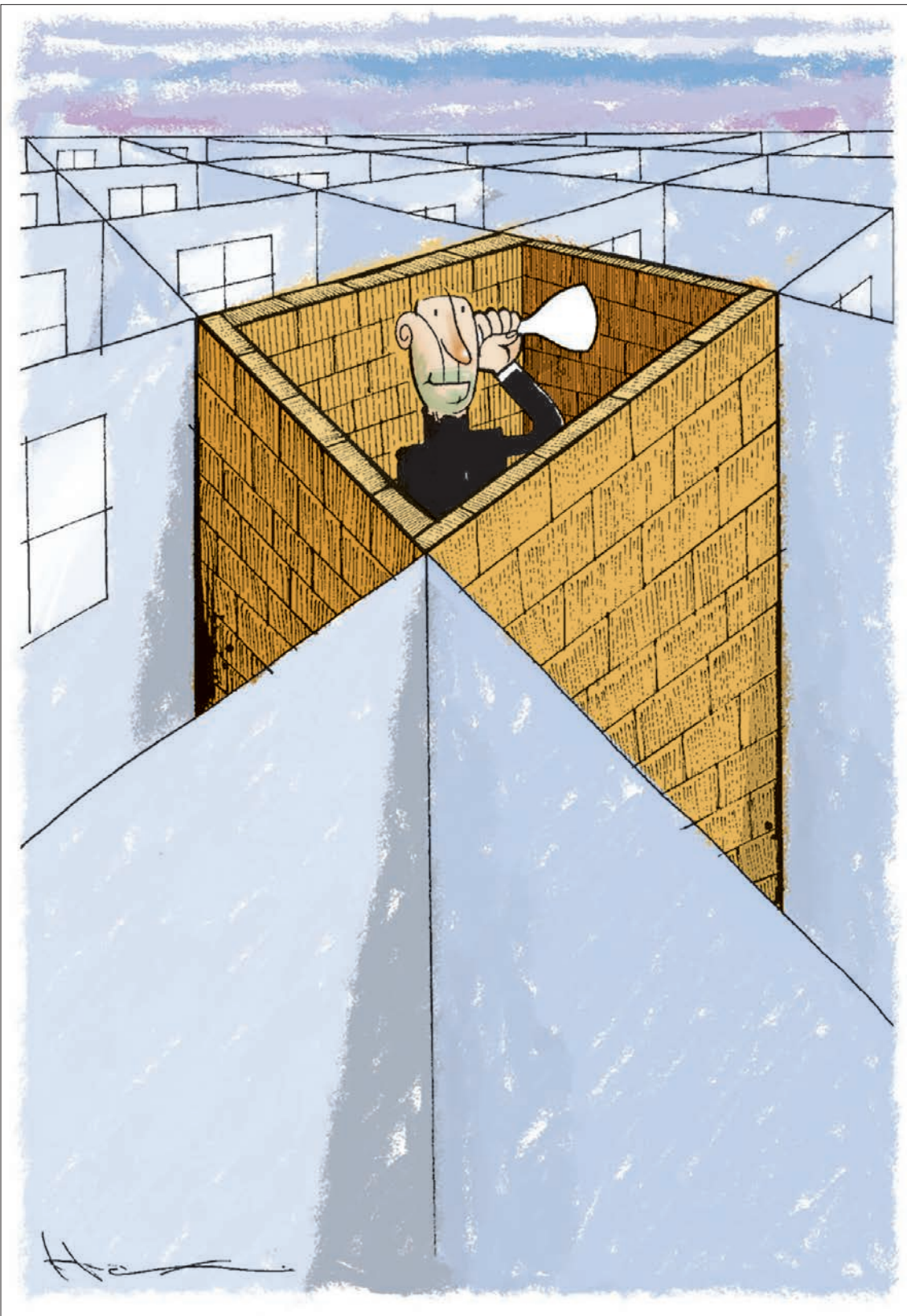
این درحالی است که این سامانه همچنان برای بسیاری از مردم ناشناخته است و آنها نمی دانند یا ثبت نام در چنین سامانه ای می توانند به اطلاعات مختلف سازمان ها دست پیدا کنند و عده ای با بی اعتمادی به آن نگاه می کنند.

پاسخ به ۱۲۲ درخواست از وزارت کشور در حال حاضر تعداد کل درخواست های ثبت شده در سایت به تفکیک دستگاهها از زمان راه اندازی سامانه؛ (خرداد تا آبان ۹۶)، ۹۹۰ درخواست بوده که براساس آمار اعلامی این سایت به ۸۳۵ درخواست پاسخ داده شده است. در زمان آرایه این آمار تعداد دستگاه های متصل به سامانه، ۱۰۲ دستگاه اعلام شده که وزارت کشور، وزارت امور اقتصادی و دارایی، بانک مرکزی، وزارت کار، تعاون و رفاه اجتماعی، وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات، وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، سازمان برنامه و بودجه کشور، وزارت نیرو، وزارت

آموزش و پرورش و وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در صدر درخواست های مردمی قرار دارند که وزارت کشور با تعداد ۱۲۶ درخواست ثبت شده نخستین سازمان است که تاکنون به ۱۲۲ درخواست پاسخ داده است. مجلس شورای اسلامی با ۱۶ درخواست، جمعیت هلال احمر و سازمان تبلیغات اسلامی هر کدام با ۶ درخواست، سازمان امور سینمایی و سمعی بصری با چهار درخواست

و سازمان اوقاف و امور خیریه، استانداری البرز و خوزستان هر کدام با سه درخواست، در صدر سازمان هایی قرار دارند که تاکنون جوابی به این تعداد از درخواست های مردم نداده اند. هر چند به این لیست باید سازمان های دیگری را هم اضافه کرد که در هر کدام شان تنها یک درخواست ثبت شده و جوابی هم تاکنون به آن داده نشده است. این آمار در ابتدای دی ماه تغییر کرده و سامانه نشان می دهد در مجموع هزار و ۹۸۰ درخواست و ۹۴۸ پاسخ توسط دستگاه های اجرایی به مراجعان و مخاطبان داده شده است و تعداد ۱۲۵ دستگاه اجرایی هم به این پیوسته اند.

هر چند در حال حاضر از تجربه های سخن می گویم که عمرش بیشتر از ۶ ماه نیست، اما پیش از آن هم قانونی با عنوان «ارتقای سلامت نظام اداری و مقابله با فساد» مصوب جلسه مورخ ۱۷ اردیبهشت ۱۳۸۷ کمیسیون اجتماعی وجود داشت که یکی از اهداف آن آرایه متن قراردادهای و معاملات کشور بود. قانونی که همان زمان مجلس با اجرای آزمایشی آن به مدت سه سال موفق گردید. بند «ب» از فصل دوم این قانون به تکالیف دستگاهها در پیشگیری از مفاسد اداری پرداخته و می نویسد: «متن

طرح حسین کریمی زاده

تهیه کنند؛ منظور اطلاعات مشروع است و بخش نامشروع و غیرقانونی را مدنظر ندارم. حتی همان موقعیت های قانونی که در اختیار مشروع هم در نظام رانتیتر ما با استفاده از اطلاعات به دست می آید و حفظ می شود.» از نظر نوروزی در شرایطی که بخش بزرگی از صاحبان قدرت به اتکالی اطلاعاتی که در اختیار دارند، موقعیت خود را حفظ کرده و برتری می دهند طبیعتاً از انتشار آنها ممکن است زبان ببینند. وقتی قراردادی منتشر و براساس آن مشخص شود که قرارداد درست نبوده یا بدهستان هایی در آن اتفاق افتاده و کسانی وارد شدند که نباید می شدند، طبیعتاً منافع شخصی و واحد به خطر می افتد. در چنین وضعیتی مهمترین و اصلی ترین مانع گردش اطلاعات،

مردم به آن جذب می شوند. برای مثال سامانه سابقه تأمین اجتماعی از جمله سامانه هایی است که با یک بار استفاده از آن به این نتیجه رسیدم و البته با توجه به تجربه شخصی ام، گمان این است در حال حاضر هدف، اجرای آیین نامه ای بوده که قانون گذار مکلف به اجرای آن کرده و همچنان بسیاری از اسناد غیر قابل دسترسی اند. نجفی توانا می گوید دبیرخانه این سامانه باید کافی تقسیم بندی را به درستی اجرایی کرده و درخواست های هر وزارتخانه را به بخش مخصوص آن ارجاع دهد. در حال حاضر سیستم دستی وجود ندارد و بلافاصله می تواند به معاونت و کارشناس مربوطه ارجاع داده شود و به این ترتیب کارها با سرعت پیگیری شوند. «وقتی سایت با سامانه ای کاربرد داشته باشد، ناخودآگاه

بخشی از جامعه را به سمتی سوق داده که توقع داشته باشند تا به اطلاعات سازمان ها دسترسی پیدا کنند. «در این مدت که کار سامانه را دیده ام و به این نتیجه رسیدم، گمان می کنم این است در حال حاضر هدف، اجرای آیین نامه ای بوده که قانون گذار مکلف به اجرای آن کرده و همچنان بسیاری از اسناد غیر قابل دسترسی اند.» نجفی توانا می گوید دبیرخانه این سامانه باید کافی تقسیم بندی را به درستی اجرایی کرده و درخواست های هر وزارتخانه را به بخش مخصوص آن ارجاع دهد. در حال حاضر سیستم دستی وجود ندارد و بلافاصله می تواند به معاونت و کارشناس مربوطه ارجاع داده شود و به این ترتیب کارها با سرعت پیگیری شوند. «وقتی سایت با سامانه ای کاربرد داشته باشد، ناخودآگاه

گروه گزارش | وکیل پایه یک دادگستری چندین بار یک سوال را از وزارت امور خارجه پرسید و درخواستش را در سامانه انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات ثبت کرد. هنوز بعد از ماه ها هیچ کس پاسخی برای علی نجفی توانا ارسال نکرده است. «من نه اطلاعات امنیتی می خواستم و نه از قراردادهای بین المللی پرسیدم. پرسش من شخصی و کاملاً عادی بود. استعلام مدارس خارج از کشور را می خواستم.» او بارها بعد از ثبت اولیه پیگیر شد، اما پاسخی نگرفت و می گوید اگر قرار بر این است که بعد از ثبت هر درخواست، بار دیگر با سازمان مورد نظر تماس و از آنها قول پیگیری بگیریم، دیگر راه اندازی چنین سامانه ای چه معنایی دارد؟

سامانه انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات، در ۱۷ تیرماه ۹۶ با حضور وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی و وزیر ارتباطات رونمایی شد و کار خود را آغاز کرد و حالا ۶ ماهه است. در این سامانه کاربر درخواست خود را از طریق فرم مربوط که به تصویب کمیسیون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات رسیده است، تکمیل و ارسال می کند. دستگاهها ۱۰ روز مهلت دارند اطلاعات مورد نظر شهروندان را بدهند و در صورتی که این زمان به تأخیر بیفتد، شهروندان در همین سامانه، شکایت خود را ثبت می کنند تا از طریق کمیسیون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات پیگیری شود. مطابق آیین نامه اجرایی این قانون، پاسخ دستگاهها به شهروندان همزمان در سایت هم منتشر خواهد شد، مگر این که حاوی اطلاعات شخصی باشد.

به گفته حسین انتظامی، دبیر کمیسیون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات، شهروندان می توانند با ثبت نام در این سامانه به این موارد دسترسی داشته باشند: آمار رسمی، آیین نامه ها و ضوابط، اطلاعات قراردادها، آیین نامه های مشارکت اشخاص در اجرای اختیارات سازمان، سازوکارهای شکایت شهروندان از تصمیمات و اقدامات، اهداف، وظایف، سیاستها و خط مشی و ساختار، اختیارات و وظایف ماموران ارشد دستگاه، اسناد و مکاتبات اداری، روش ها و مراحل ارائه خدمات سیستم به جامعه، انواع اطلاعات نگهداری شده و آیین نامه. اما لایحه «قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات» عمری طولانی تر از این حرفها دارد. این لایحه در ابتدا یک پیش نویس بود که در زمان دولت سیدمحمد خاتمی تهیه و بعدها در دولت محمود احمدی نژاد به مجلس آرایه شد و در نهایت سال ۱۳۸۸ به تصویب رسید و ابلاغ شد. اما سال پس از گذشت سالها از سامانه ای که مردم بتوانند درخواست های شان را در آن ثبت کنند، رونمایی شد.

نجفی توانا می گوید دو ماهی از ثبت درخواستش گذشته، اما وزارت خارجه حتی به او نگفته مرجع ارسال پرسشش درست بوده یا خیر. «شاید باید این سوال را از آموزش و پرورش می پرسیدم، اما جوابی دریافت نکردم.»

افراد می توانند پس از ثبت نام در این سامانه درخواست های شان را از سازمان های مختلفی که در حال حاضر در این سامانه حاضرند پرسند و بعد هم منتظر پاسخ آنها باشند. به این ترتیب هویت افراد در این پرسشنامه محرز می شود. «این که هویت افراد محرز می شود، امری منفی نیست، چون به هر حال شهروندان این کشور باید به این اطلاعات دسترسی داشته باشند، اما مسأله اصلی این است که به بعضی از اطلاعات بومیه و روزمره نمی توان دسترسی داشت.»

او می گوید کاربرد چنین سایتی هنوز برای مردم مشخص نیست و به همین دلیل بسیاری از افراد تاکنون نه اسمی از آن شنیده اند و نه از آن استفاده کرده اند و این سایت فقط به لحاظ روانی

کارکرد قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات

فاش نکردن اطلاعات باید مورد به مورد بررسی شود

باشد. این امر در مورد تمام بخش های حکومت (قوه مقننه، مجریه و قضائیه) و همچنین تمامی کارکردهای حکومت (از جمله دستگاه های اطلاعاتی-امنیتی و دفاع) صادق است. فاش نکردن اطلاعات باید مورد به مورد توجیه شود. البته در برخی موارد اصل آزادی اطلاعات با حریم خصوصی در تضاد است که لازم است احتیاط به عمل آید. کمالاتیکه یکی از استثناهای مورد تاکید قوانین آزادی اطلاعات، اطلاعات مربوط به حریم خصوصی افراد است. بنابراین این حوزه، هنر سیاست گذاران حقوق شهروندان را امکان پذیر سازند.

اما در نهایت باید گفت تحقق آزادی اطلاعات، مستلزم زیرساخت های نرم افزاری و سخت افزاری است که این زیرساختها به صرف تصویب قانون ایجاد نمی شود. از این رو با آنکه در کشورهای در حال توسعه، قوانین درباره آزادی اطلاعات از نظر موازین حقوقی بسیار مترقی است اما در عمل اجرای آنها با موانع متعدد مواجه است. به نظر می رسد قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات و آیین نامه های اجرایی آن، آنطور که باید و شاید به مفهوم و مقدمات و لوازم آزادی اطلاعات توجه نکرده و لزوم بررسی های بیشتر و آرایه راهکارهای موثر ضروری است. راهکارهایی که بتوانند در وادی عمل مورد آزمون قرار گیرند و از آنها به درستی استفاده شود.

حکومت حذف و فصول ۷ و ۸ آن ادغام شدند و بعد در بهمن همان سال برای ابلاغ به وزارت ارشاد سپرده شد. اسدزاده در ادامه تاکید می کند آزادی اطلاعات به دلیل آنکه آثار و فواید بسیار مثبت اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، حقوقی و فرهنگی به دنبال دارد، ناگزیر باید مورد شناسایی و حمایت قرار گیرد اما آثار و نتایج آن به بار نمی آید مگر آنکه لوازم و مقتضیات آزادی مورد شناسایی قرار گیرد. از این رو باید به این نکته توجه کرد که اطلاعات، ابزاری برای تأمین منافع حکومت کنندگان و سیاست گذاران نیست و باید از آن در جهت تأمین منافع عمومی بهره گرفت و از سویی دیگر اصل برخورداری همگان از حداکثر آزادی اطلاعات باید رعایت شود و کسانی که قائل به استثنا درباره این حق اند باید با دلایلی توجیهات خود را آرایه دهند.

از سوی دیگر استثناها بر اصل آزادی اطلاعات و حق دسترسی آزاد به اطلاعات باید به طور دقیق در قانون پیش بینی شود. هیچ یک از دستگاهها و نهادهای دولتی نباید به طور کامل از حیطه قانون آزادی اطلاعات مستثنی باشند حتی اگر بیشتر کارکرد آنها در حیطه استثناهای

از در مرور چگونگی تصویب طرح می نویسد: طرح پیش نویس قانون آزادی اطلاعات در ایران در سال ۱۳۸۰ و توسط دبیرخانه شورای عالی انفورماتیک در ۸ فصل و ۸۲ ماده آرایه شد. این پیش نویس در مهر ۸۲ به هیات دولت تصویب شد و در نهایت در تیر ماه سال ۸۴ تصویب و به مجلس رفت. تمام اولیه این لایحه آزادی اطلاعات بود که به نام لایحه انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات رای مثبت گرفت. اختلاف بر سر برخی از مواد این قانون کار را به تعویق انداخت. این اختلاف بر سر مواد ۶ و ۱۱ بود که در نهایت به مجمع تشخیص مصلحت نظام ارجاع داده شد. مجمع ماده ۶ را که موسسات خصوصی را ملزم می کرد تا اطلاعات خود را در اختیار عموم قرار دهند حذف کرد و ماده ۱۱ را که می گفت موسسات عمومی با توجه به شخص متقاضی باید اطلاعات و بیلان کاری را در اختیار عموم قرار دهند، با افزودن تبصره ای تأیید کرد و بالاخره در آخرین روزهای مرداد ۱۳۸۸ این لایحه با نام انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات ۶ فصل تصویب شد. به عبارتی از لایحه تقدیمی به مجلس، فصل ۶ لایحه با عنوان افشاکندگان خطاهای

حق آزادی اطلاعات از شعب و ابعاد حق آزادی بیان یکی از اساسی ترین و بنیادی ترین حقوق بشری به حساب می آید که هر دو حق ذاتی انسان است. حق شهروندان دسترسی آزاد به اطلاعات در اختیار مؤسسات و نهادهای دولتی است و از این رو مهمترین اثر اصل آزادی اطلاعات، حق دسترسی آزاد به اطلاعات است که در مواردی این حق محدود شده است. اگرچه نشانه هایی از به رسمیت شناختن این حق در نظام حقوقی ایران به چشم می خورد اما تصویب «قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات» و آیین نامه های اجرایی آن را می توان نخستین و جدی ترین گام در این زمینه دانست.

علی اسدزاده در مقاله ای با عنوان «اصل آزادی اطلاعات با نگاهی بر کارکرد قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات مصوب ۱۳۸۸» در پی آن است که با روش بررسی کتابخانه ای اسناد نوشتاری، به اصل آزادی اطلاعات با تأکید بر قانون انتشار و دسترسی آزاد بپردازد. از این رو نخست به ماهیت حقوقی اصل آزادی اطلاعات و جایگاه آن در حقوق ایران پرداخته و کوشیده مفهوم دسترسی آزاد به اطلاعات از سایر مفاهیم مشابه تمییز داده شود. سپس به آزادی اطلاعات و تراحم آن با حریم خصوصی و همچنین محدودیتها و استثناهای اصل آزادی اطلاعات می پردازد و در نهایت مواد این قانون، نکات قوت و ضعفش و همچنین ضمانت اجرای آن را بررسی کرده است.